

УДК 336.71:519.86

Хайлук С. О.

*к.е. н., доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики,
Севастопольський інститут банківської справи НБУ*

ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ

В статті запропоновано до використання поняття ефективності банківської системи, визначено надійність та перспективність як основні складові даного поняття та обґрунтовано математичні методи, що можуть бути застосовані до їх оцінки.

Ключові слова: ефективність банківської системи, надійність, перспективність, методи оцінки ефективності

Постановка завдання. За сучасних умов банківська система України відіграє визначальну роль у повноцінному функціонуванні ринкової системи господарювання і стає інструментом впливу на економічні процеси як у внутрішній, так і в зовнішній політиці держави. Отже, стабільний економічний розвиток країни значною мірою залежить від надійно та ефективно функціонуючого, такого, що динамічно розвивається, банківського сектору. Постійні економічні, політичні, соціальні зміни, що відбуваються не тільки в країні, а й у світі в цілому, не тільки ускладнюють розвиток та функціонування вітчизняної банківської системи, а й змушують її до постійної адаптації до нових умов. При цьому зазвичай від банківської системи вимагають властивостей надійності, стійкості, стабільності тощо і досить рідко говорять про ефективність банківської системи, хоча, на думку автора, застосування даного показника в стратегічній перспективі є найбільш показовим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Привертають увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків наукові напрацювання в загальній теорії ефективності. Рекомендації стосовно способів її оцінювання досить значні, проте поняття ефективності банківської системи в цілому, як і методи її оцінки, залишаються недостатньо розробленими як в теоретичному, так і в методично-практичному аспектах.

Формування цілей статті. Метою є визначення сутності поняття ефективності банківської системи, виокремлення її складових та обґрунтування методів, що можуть бути застосовані до їх оцінки.

Виклад основного матеріалу. Банківська система України є законодавчо визначеною, чітко структурованою сукупністю фінансових інститутів. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України [1].

Отже, у національному законодавстві підтримується інституційний підхід до визначення поняття «банківська система», за яким остання розглядається як сукупність банків, які її утворюють. Однак, на нашу думку, розгляд банківської системи як механічного об'єднання банків був можливий за часів планової економіки, коли кожен банк системи виконував заздалегідь визначену функцію і вони не мали єдиної цілі розвитку.

За часів ринкової економіки підхід до розуміння функціонування банківської системи змінюється. Вона стає залежною від економічних, політичних, організаційних умов функціонування, що визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності і розвиток банківської системи як складного цілісного цілеспрямованого організму.

Визначаючи мету функціонування банківської системи, в першу чергу, необхідно зауважити, що законодавчо встановлено, що «банківська система України призначена для безперебійного надання банківських та фінансових

послуг фізичним і юридичним особам й виконання інших завдань, що можуть виникнути перед банками» [1]. При цьому банки повинні забезпечувати ефективність свого функціонування та наявність адекватної системи управління ризиками з метою запобігання виникнення загроз інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

З огляду на це, елементами банківської системи також доцільно вважати, на нашу думку, небанківські установи, які наділені правом надавати окремі види банківських послуг, банківську інфраструктуру та фонд гарантування вкладів фізичних осіб (рис. 1). Врахування всіх даних елементів дозволяє розглядати банківську систему як складну, цілісну і цілеспрямовану.

Банківській системі як складній системі притаманні циклічна причинність, зворотній зв'язок, непередбачуваність поведінки та суттєві, часто якісні, зміни в системі внаслідок малих змін в характері зовнішніх дій. Складність банківської системи визначається й тим, що вона поєднує в собі елементи детермінованих систем і систем ймовірнісного типу, що активно взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем. З одного боку, діяльність банків строго регламентується і контролюється НБУ, а з іншого боку, їх функціонування визначається безліччю факторів, які з великим ступенем ймовірності передбачити неможливо.

Законодавчо також закріплені властивості системи, які дозволяють їй самостійно, без дії ззовні встановлювати та підтримувати надійний режим функціонування і реагувати на зовнішні дії, що порушують її діяльність. Це дозволяє характеризувати банківську систему як таку, що саморегулюється, на основі зворотнього зв'язку з іншими системами. А підпорядкування стратегічних завдань НБУ інтересам розвитку економіки країни характеризує керованість банківської системи.

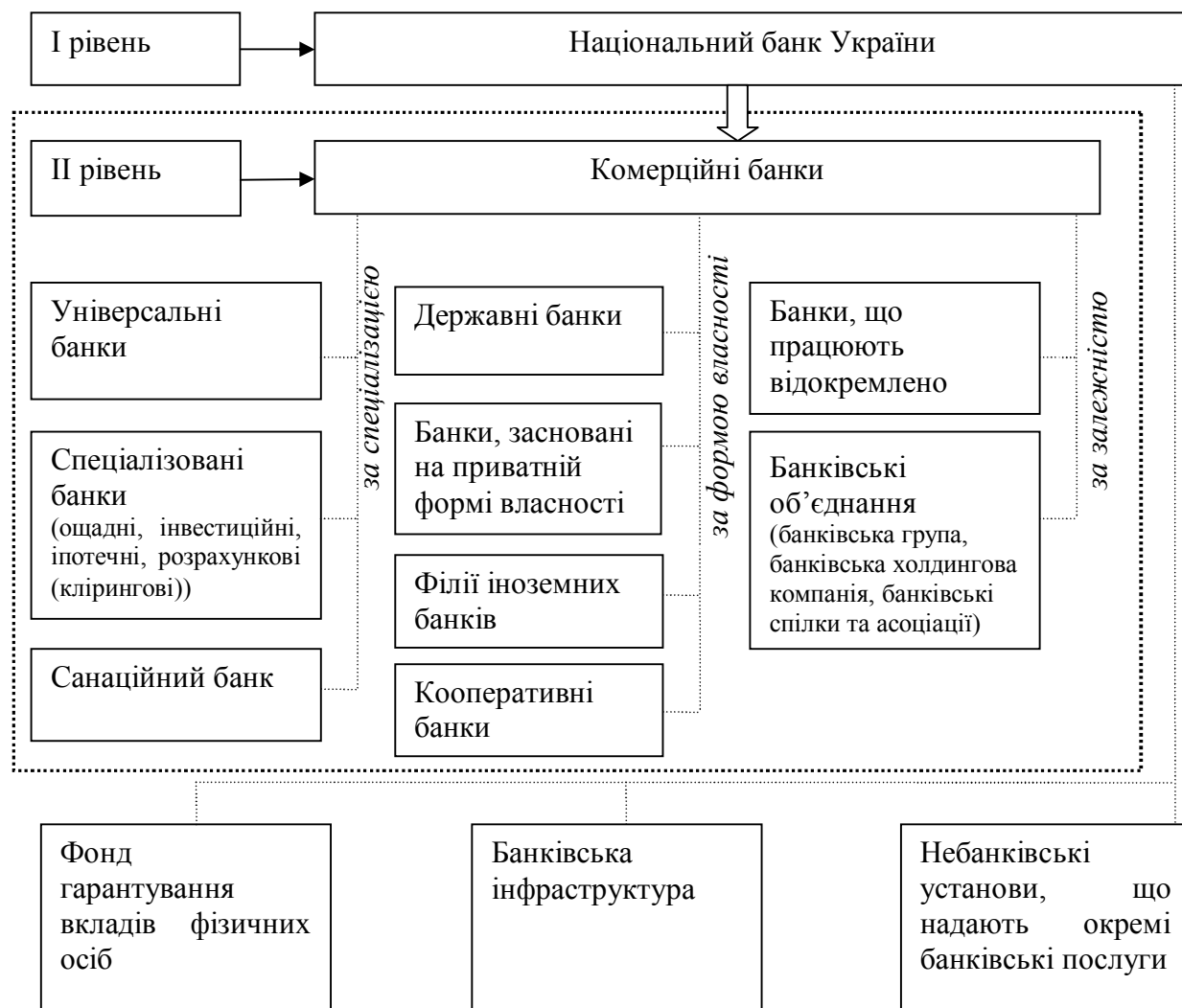

Рис. 1. Структура банківської системи України

Як серед науковців, так і серед практиків прийнято оцінювати та аналізувати стабільність та стійкість банківської системи, трохи рідше вивчають її надійність і вкрай рідко говорять про її ефективність.

Визначаючи ж ефективність банківської системи, більшість дослідників пов'язують її рівень з відношенням основних показників діяльності банківського сектора України до валового внутрішнього продукту країни та темпів їх приросту. Однак, з огляду на те, що банківська система, в першу чергу, призначена для задоволення фінансових потреб громадян країни і впливає на суспільство не лише з економічної, а й соціальної точки зору, то

обмеження лише вищеперерахованими показниками не дозволяє отримати адекватну оцінку.

На нашу думку, оцінка ефективності банківської системи повинна проводитися комплексно, включати аналіз як економічної, так і соціальної складових, і відображати рівень задоволення фінансових потреб суспільства, для якого вона функціонує. Даної думки підтримується і Сенищ І. П., яка визначає соціальну ефективність банківського сектора «як відповідність результатів діяльності банківських установ основним соціальним потребам, цілям та інтересам суспільства та окремої людини, яка досягається через взаємодію банківської системи з державою та громадськістю і виявляється у соціальному ефекті для суспільства» [2]. Соціальний ефект функціонування банківської системи України досягається шляхом реалізації багатьох заходів на державному рівні, на рівні банківської системи та окремого банку.

Отже, банківська система як цілеспрямована система буде ефективною за умови, що її цілі

- динамічно розвиваються і враховують вимоги, що висувуються як з боку суспільства, у тому числі контрагентів та клієнтів, так і з боку самої системи (наприклад, введення нових послуг для задоволення потреб клієнтів);
- відповідають сутнісним характеристикам системи і відбивають зовнішні та внутрішні умови її функціонування;
- враховують довговічність функціонування банківської системи;
- досягаються засобами, що забезпечують оптимальне співвідношення витрат і результатів діяльності;
- досягаються засобами, схваленими суспільством, в першу чергу, клієнтами та контрагентами (виконання умови дає змогу уникнути банківської паніки та додаткових витрат, пов'язаних з соціальною реабілітацією дій, що проводяться).

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що під ефективністю банківської системи варто розуміти її властивість, пов'язану зі здатністю

своєчасно, безперервно і в повному обсязі в умовах високого рівня зовнішнього та внутрішнього економічного тиску якісно виконувати свої функції, формулювати й адаптувати стратегічні цілі до умов функціонування, що постійно змінюються, та вимог контрагентів, досягати поставлених цілей шляхом використання соціально схвалених засобів за встановленого співвідношення витрат і результатів та забезпечувати довготривалість свого функціонування.

Оцінювати ж ефективність банківської системи пропонується за наступними ознаками:

- дієвість – рівень успішності виконання системою її функцій та досягнення поставленої мети;
- економічність – рівень використання капіталу;
- прибутковість як співвідношення між валовим доходом і сумарними витратами;
- результативність – співвідношення результатів (зокрема побічних і непрямих) діяльності з витраченими ресурсами: трудовими, матеріальними, фінансовими тощо;
- продуктивність – обсяг наданих банківських послуг на одного громадянина;
- якість – рівень відповідності дій нормативним актам та призначенню;
- соціальність – відповідність результатів діяльності банків основним соціальним потребам, цілям та інтересам суспільства та окремої людини;
- якість трудового життя – ступінь задоволення особистих потреб і запитів працівників у процесі трудової діяльності;
- інноваційність – рівень впровадження нововведень на вимогу системи, клієнтів чи фінансового ринку.

Аналізуючи взаємозалежність понять стабільності, стійкості, надійності та ефективності банківської системи, можна прийти до висновку, що стабільність

банківської системи характеризує її динамічний поступальний розвиток в межах визначеної стратегії її розвитку з урахуванням інтересів суспільства та державної політики, що проводиться. Стабільність розвитку банківської системи забезпечується лише досягненням стійкості останньої, тобто здатності банківської системи зберігати стан свого ефективного функціонування в умовах різного рівня непередбачуваних внутрішніх і зовнішніх збурень. І лише за наявності обох даних властивостей банківська система може бути надійною.

Однак, надійність і ефективність не можна ототожнювати. Оскільки, з одного боку, ефективно функціонуюча банківська система повинна безперебійно, своєчасно і в повному обсязі виконувати покладені на неї функції, тобто бути надійною. Але, з іншого боку, банківська система відіграє ключову роль у впровадженні економічної й соціальної політики країни, прискоренні економічних перетворень і тому ефективна банківська система повинна стабільно, але активно розвиватися, впроваджувати нові технології та банківські продукти відповідно до перспективи розвитку економіки країни в цілому. А отже, ефективна банківська система повинна бути перспективною, тобто динамічно розвиватися у напрямку соціально-економічного розвитку країни, забезпечуючи довготривалість свого функціонування.

Тоді, визначаючи сутність ефективного функціонування банківської системи, можна говорити про дві її основні складові: надійність та перспективність (рис. 2).

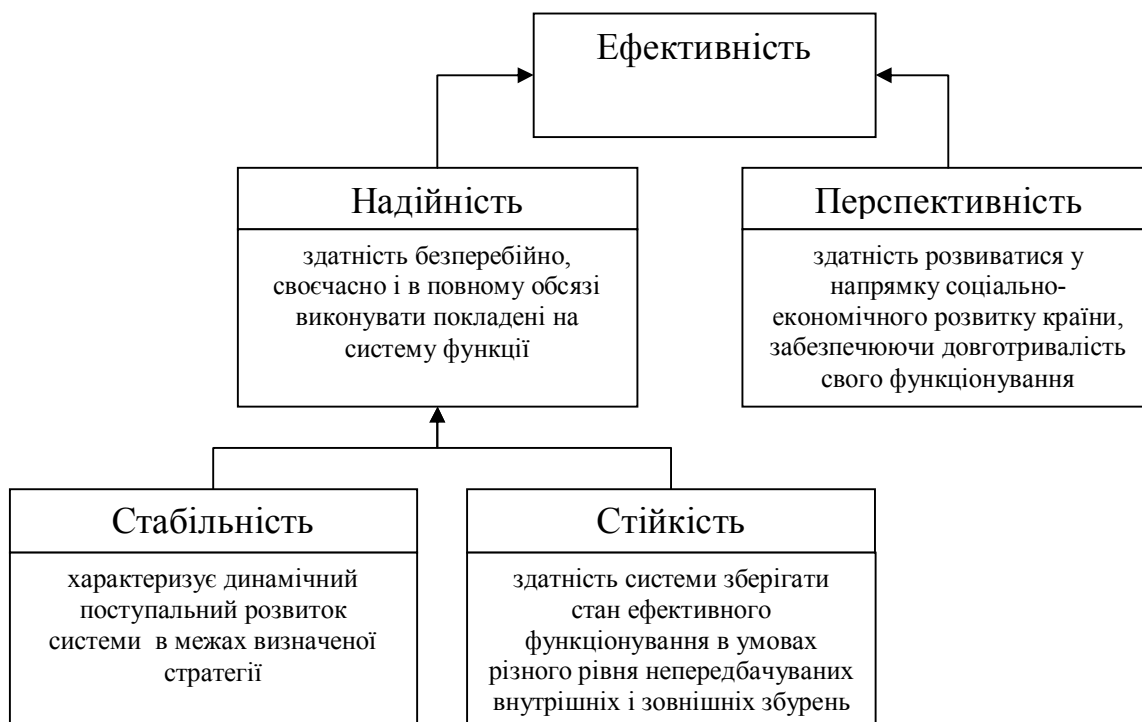

Рис.2. Взаємозалежність понять стабільності, стійкості, надійності та ефективності банківської системи

Історія розвитку банківської системи України дозволяє прослідкувати динаміку зміни рівня її ефективності через призму даних складових і надає яскраві приклади як доволі ефективного її функціонування, так і спаду її ефективності та в цілому втрати працездатності. При цьому можна визначити умови, за яких низька ефективність банківської системи була продиктована низьким рівнем її надійності, а за яких – перспективності чи обох даних складових, що схематично подано на Рис. 3.

Значення рівня ефективності $P_{ефект}$ пропонуємо розраховувати як мультиплікативну функцію від двох аргументів – рівня надійності $P_{надн}$ та рівня перспективності $P_{персп}$ банківської системи:

$$P_{ефект} = P_{надн} \cdot P_{персп} \quad (1)$$

Взагалі за часи становлення банківської системи України остання чотири рази зазнавала серйозних реструктуризацій (на Рис. 3 вертикальними лініями зображені дані переломні моменти), в результаті яких банківська система України зазнавала структурних чи функціональних змін – перехід до

дворівневої системи, введення в обіг національної грошової одиниці, затвердження автономного статусу НБУ, затвердження законодавчо заходів з фінансового оздоровлення банків. То ж, на фоні макроекономічних соціальних, політичних та економічних збурень тривало організаційне та фінансове зміцнення банківської системи.

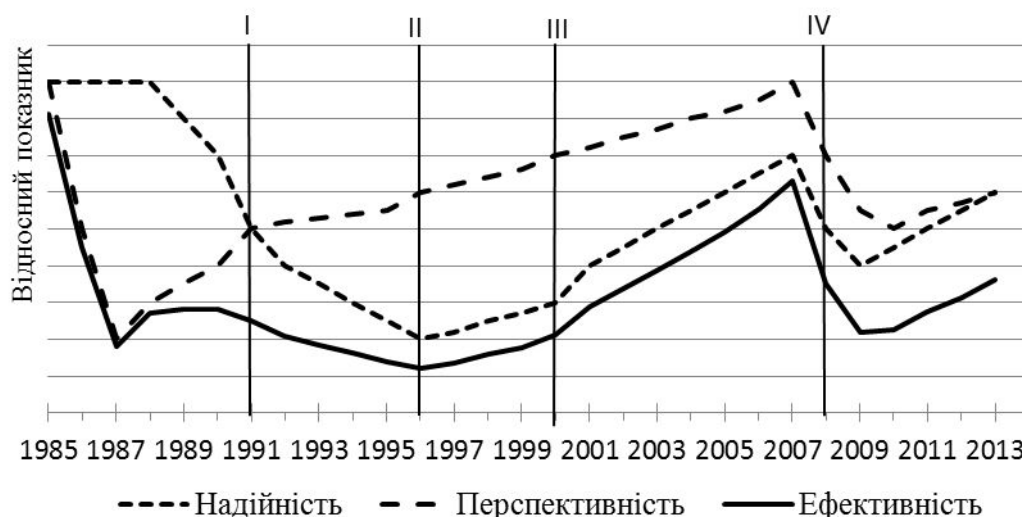

Рис. 3. Динаміка зміни рівнів надійності, перспективності та ефективності банківської системи України протягом 1985-2013 рр.

У підсумку банківська система України змогла подолати кризові явища і продовжити свій розвиток, на що було затрачено великі зусилля з боку НБУ і держави. Та на сьогоднішній день вона знову перебуває на межі кризових явищ і її стабільність функціонування, а отже, і ефективність знаходяться під загрозою спаду.

За перше півріччя 2013 р. відсоток простроченої кредиторської заборгованості в Україні збільшився до 9,46% від суми виданих кредитів. Розмір недієвих кредитів банківської системи істотно перебільшує обсяг резервів сформованих фінансовими установами за активними операціями, що вказує на критичне зростання ймовірності виникнення відмов вітчизняних комерційних банків. Тобто при будь-якому значному негативному тиску зовнішніх чи внутрішніх факторів банківська система України перейде в нестабільний стан з загрозою втрати працездатності. Це вказує знову ж на низький рівень надійності банківської системи і, як результат, її ефективності.

Успішне вирішення завдання забезпечення високого рівня ефективності банківської системи потребує розробки методів визначення кількісних характеристик її ефективності, оцінки та прогнозування рівня останньої та її складових з метою попередження відмов та завчасного запровадження заходів по їх усуненню.

При цьому варто зазначити, що відмови елементів банківської системи найчастіше виникають завдяки або хибному стратегічному плануванню і як наслідок наявним структурним недолікам, або помилкам в організації поточної діяльності, або внаслідок морального старіння продукту, що надається, тобто невідповідності рівня чи виду послуг потребам контрагентів. Як правило, відмови з'являються несподівано, довільно і мають випадковий характер.

Втрата системою чи її елементом спроможності виконувати свої функції частково або повністю відбувається в довільний момент часу і залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх причин. То ж факти порушення працездатності виникають як випадкові події або явища, що впливають на надійність системи.

Звідси виходить, що показники відмов та інші показники надійності елементів банківської системи потребують розглядання як імовірні величини з певним рівнем довіри, який задовольняє практичні потреби ефективності функціонування банківської системи.

Отже, банківська система є складною цілеспрямованою відкритою системою, яка характеризується наявністю значної кількості елементів, що виконують різні функції і мають багаторівневу ієрархічну структуру; динамічністю та стохастичністю поведінки даних елементів, підсистем і системи в цілому; наявністю складних взаємозв'язків; стійкістю до зовнішніх та внутрішніх економічних тисків. Перспективну складову, враховуючи значну невизначеність та невисоку прогнозованість інформації, на основі якої робляться висновки, необхідно оцінювати за допомогою експертних методів.

Висновки. Таким чином, ефективна банківська система можлива лише за умови високого рівня як її надійності, так і перспективності. При цьому першим кроком до підвищення ефективності діяльності банківської системи є

розробка адекватного методу оцінки та прогнозу її відносного рівня та ідентифікації загроз. При цьому обґрунтованим є використання різних підходів до оцінки складових ефективності банківської системи: застосування теорії надійності складних систем до оцінки надійності банківської системи та експертного підходу – до оцінки її перспективності.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (01.10.2013)
2. Сенищ, І. П. Соціальна ефективність банківського сектору [Електронний ресурс] / І. П. Сенищ // Режим доступу до ресурсу: http://lib.uabs.edu.ua/library/Zbirnik/845_2008.zip (01.10.2013)

ХАЙЛУК С.А. ПОНЯТИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ И МЕТОДЫ ЕЕ ОЦЕНКИ

В статье предложено к использованию понятие эффективности банковской системы, определены надежность и перспективность как основные составляющие данного понятия и обоснованы математические методы, которые могут быть применены к их оценке.

Ключевые слова: эффективность банковской системы, надежность, перспективность, методы оценки эффективности

HAYLUK S. A. NOTION OF AN EFFECTIVE BANKING SYSTEM AND METHODS TO ASSESS

In the article the concept of the banking system's efficiency is proposed, reliability and prospects as a major component of this concept are defined and mathematical methods that can be applied to their assessment, are reasonable.

Key words: the banking system's efficiency, reliability, perspective, methods for the efficiency evaluating